

Отже, аналіз періодики для дітей показує, що характер публікації залежав від особливостей та можливостей читацької аудиторії, і, незалежно від безпосереднього спрямування, вони одночасно виконували як художньо-естетичну, так і навчально-пізнавальну функції. На підставі подібності об'єктів, предметів розгляду та методів викладу публіцистики та творів нехудожнього характеру, опублікованих у дитячій періодиці, ми пропонуємо означити комплекс опублікованих на сторінках дитячих періодичних видань творів як «дитяча публіцистика».

У подальшому явище дитячої публіцистики вимагає ґрунтовнішого вивчення й осмислення. На сьогодні ми можемо констатувати його найважливіші риси. Від «дорослої» (досить добре вивченої) публіцистики дитяча відрізняється спрямованістю на специфічний об'єкт – дитину, світогляд якої інтенсивно формується, та залежністю від віку реципієнта, особливим змістом, тематикою, формою викладу, ступенем використання емоційно-експресивних засобів, рівнем доступності, а також особливим ставленням до актуальності та злободенності розглянутої проблеми, яке залежить від того, що для дитини будь-яка невідома інформація є новою і потрібною, незалежно від її народження у часі. Окрім того, публіцистичність – риса, яка притаманна усім жанрам дитячих нехудожніх текстів, опублікованих в дитячих періодичних виданнях.

SUMMARY

The condition of effort of ukrainian children's periodicals was described in the article, the main of «children's periodicals» was also defined. Texts of functional literature (which were published in ukrainian children's periodicals) were analysed. Author offers to use term «children's publicism» for define the complex of functional texts which were created for children's periodicals. The main pattern of children's publicism was characterized.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Огар Е.І. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки. - Львів: Аз-Арт, 2002. - 160 с.
2. Акопов А.И. Методика типологического исследования периодических изданий (на примере специальных журналов). - Иркутск: Изд-во Иркутского университета, 1985. - 96 с.
3. Здоровега В.Й. Теорія і методика журналістської творчості. - Львів: ПАІС, 2004. - 268 с.
4. Здоровега В. Слово тоже есть дело. Некоторые вопросы теории публицистики. - М.: Мысль, 1979. - 174 с.
5. Абросимова Г.В. О некоторых особенностях современной советской детской журналистики// Проблемы теории печати: Сб. ст./ Под. ред. В.Д. Пельта. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973. - С. 214-230.

Надійшла до редакції 21 лютого 2006 р.

РОЗВИТОК ПРЕСИ ДЛЯ ЖІНОК У СХІДНІЙ УКРАЇНІ (І ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

О.М. Сушкова

Аналізується процес становлення та розвитку періодичних видань для жінок у Східній Україні I половини ХХ століття.

Процес об'єктивного, повного і наукового дослідження журналістики в Україні сьогодні перебуває на стадії розвитку. Поступово опрацьовується, систематизується і вводиться в науковий обіг велика кількість періодичних видань, у тому числі й преса для жінок, бо «жіноча історія» ХХ століття для нас здебільшого розпочинається з революційних вибухів і національно-духовних катастроф. Цей сегмент преси в історичному аспекті фрагментарно вивчали Л. Волинець, С. Луцька, Н. Олійник, Н. Сидоренко, Т. Старченко та ін.

Східна Україна довгий час перебувала у складі Російської імперії і зазнавала усіх політичних утисків і цензурних заборон, спрямованих проти українського слова. За словами Н. Сидоренко, «до 1905 р. й мови не могло бути про національні періодичні видання, адже вони були заборонені царськими законами. Проте жіноцтво у Києві, Харкові, Полтаві, Катеринославі відстоювало право на освіту, навчання рідною мовою, прагнуло допомогти працюючим жінкам й відстояти їхні права» [8, с. 8]. Тому у 1980-1990-х рр. на Східній Україні почали виникати жіночі гуртки: на вищих жіночих курсах у Києві заснувався гурток Олени Доброграєвої, з'явилося «Товариство захисту працюючих жінок», у Полтаві створено «Спілку рівноправності жінок» – це невичерпні віхи жіночого руху на Придніпров'ї. Створені гуртки намагалися поліпшити тяжкі обставини існування всього народу, особливо жінок, його пригнічення у культурно-духовному й національно-освітньому житті, що перешкоджало громадській і виховній праці. Можливості дбати про окреміжний журнал для жінок на той час не було, але жодне періодичне видання в межах Російської імперії не залишилося байдужим до справ жіноцтва. До висвітлення тем про жіночий рух на українських землях, нові організації, жіночі права долучалися часописи «Рідний край» (замітка «Всеросійський з'їзд по боротьбі з торгом жінками») (1909. - № 25), «Нова громада» (публікація «Наші товариства») (1906. - № 1), «Село» (замітки «Женщини на виборах», «Права жінок в Новій Зеландії») (1910. - №35) та інші. Замітки, статті, нариси, новели належали не тільки жінкам-письменницям – Любові Яновській, Людмилі Старицькій-Черняхівській, Софії Русовій, а й багатьом чоловікам-публіцистам: Володимиру Дорошенку, Микиті Шаповалу, Симону Петлюрі тощо [6, с. 41].

На шпальтах часопису «Село» Микита Шаповал наголошував: «Є в нас такі люди, що проти жіночих прав говорять, але життя і досвід в чужих краях показують, що це дарма. Добре, щоб і жінщини були людьми, а не тільки куховарками» (1910. - № 35).

Коли ж почалася Перша світова війна, закрилися всі українські часописи, почалися арешти та переслідування українських діячів. «Лише влітку 1917 р. на Наддніпрянській Україні, у Києві, вперше виходить, хоч і недовго, часопис для жінок «Жіночий вісник» (вийшло два числа – 11 червня і 22 серпня), орган Українського жіночого союзу», - зазначає дослідниця Н.Олійник [160]. Писарем цієї організації, головою редакційної комісії був Василь Равлюк. Комітет Центральної Ради подав тут свою програму, де оголосив, що Союз «стає під політичний прапор Української Центральної Ради», об'єднує жінок на просвітньому та економічному ґрунті «під гаслом рівних з чоловіками прав жінки у громадянській роботі для добра України» (1917. – Ч. 1).

Закликаючи усіх жінок до спільної праці на громадській ниві, до «вироблення і розвитку в собі громадського хисту і досягнення вищого ідеалу людини, ідеалу жінки», часопис поставив і конкретні завдання: «освітлювати ті стежки, якими йде жінка в своїм розумовім і культурнім розвою, ті галузі праці, в яких вона є найкорисніша громадська працівниця, ті соціальні завдання, що ставить їх перед собою «Союз». Жінка як рівнозначна чоловікові, політично повноправна людська істота при всій її жіночій особистості мусить зайняти і певне соціальне становище, яке не виділяло б її із загальної людської маси, головне – не одділяло б од маси чоловіків. Через це «Жіночий вісник», беручись по змозі освітлювати і направляти нормальний хід жіночого руху на Україні, мусить відбивати в собі всі боки життя – соціальний, національний тощо» [6, с. 46].

З установами радянської влади в Україні було ліквідовано всі приватні видання та пресові органи громадських організацій. Преса для

жінок мала одного видавця – ЦКЖП(б), а пізніше – Центральний відділ Робітниць та Селянок ЦКЖП(б). Це значно звузило тематичний діапазон видань для жінок, уявлення про пресу були спотворені ідеологічними вимогами, що надало їй односторонньої спрямованості. «Для совєцьких жіночих часописів була характерною не лише одноманітність в ідеологічній спрямованості та змісті, а й уніфікація їх структури, оформлення, об'ємів і навіть періодичності видання», - наголошує Н. Олійник [5, с. 20].

Так, у 1924 р. українською мовою починає виходити в Харкові двотижневик «Селянка України». У 1931 р. назва була змінена на «Колгоспниця України», редакція знаходилася у Києві, а видавцем значилася Комуністична партія (більшовиків) України. Часопис існував виключно для того, щоб закликати українських жінок працювати до нестями, виконуючи й перевиконуючи норми п'ятирічок у галузях сільського господарства: «Жіноча бригада брала участь у хлібозаготівлі, м'ясозаготівлі, розповсюдженні позики, чищенні насіння. Делегатки показали кращі результати» (1931. - № 19). Іншим прикладом може бути цитата: «Торік дзержинці показали всьому району приклад, як треба працювати. Колгоспниці, перейшовши на індивідуальну відрядність, перевиконуючи норми, працюючи вдень і вночі, викопали буряк за 12 днів замість 30» (1931. - № 17). Головна тема публікацій: українська жінка – це робоча сила, яка має працювати на благо партії; у цьому сенсі її життя: «Досвід ударної роботи на жнивах перенесено на хлібозаготівлі. Стерли межу між днем і ніччю. Працюємо без перерви» (1931. - № 16). Видання ніби стверджувало думку: республіка суцільно створена з доярок, свинарок, буряководів, трактористок, телятниць. Про це свідчать назви статей: «Колгоспні свинарки» (1924. - № 1), «Як ходити коло теляти» (1931. - № 5), «Свинарські товарні фарми» (1931. - № 13), «Осілля відгодівля курчат на м'ясо – бойове завдання», «Штучні» телята, поросята, лошата» (1931.- № 17) тощо. Ідеологічною пропагандою просякнуті всі сторінки: від уславлення Сталіна до «грандіозних» трудових і бойових закликів щодо «великої сили», «справи честі колгоспниці», готовності «добити куркуля», «розстрілювати злодіїв», «змінити трактор на танк» і т. п. [8, с 9].

Насправді ж ситуація не була ідеальною: жінка опікувалася родиною, господарством, працювала справді нарівні з чоловіком, освоюючи навіть такі професії, куди жоден чоловік не потикався. «По суті, - підкреслює Н.Сидоренко, - вважалося великим досягненням, що радянська жінка занурювалася у важке, шкідливе й малооплачуване виробництво, не дбаючи про те, що така праця загрожувала її здоров'ю й материнству» [8, с. 10]. Наприклад, у статті «У нас не турбуються про вагітних жінок» зазначено: «Жодної уваги не звертають бригадири на наших вагітних колгоспниць. У бригаді № 2 бригадир не звільнив від роботи колгоспницю, незважаючи на те, що наближався час пологів і вона не в силі вже була працювати. Марія увесь час працювала і після цілого дня роботи уночі народила дитину» [9, с. 5].

Але ці проблеми не повинні були заступати в пресі ідилічну картину рівноправності. Коли ж виникали певні проблеми: нервові струси, насильство в домі чи поза ним, на допомогу мали приходити знайомі, батьки, друзі. Офіційна ідеологія чітко визначила: «Жінка морально сильна, вона витримає...» й усіма інформаційно-пропагандистськими засобами прагнула підтримати й утвердити це кредо [8, с. 10].

Починаючи з листопада 1920 р. на Наддніпрянській Україні виходив часопис «Жінка». Це був єдиний журнал для жінок, унікальний за тривалістю свого існування, адже він видавався в Україні впродовж усієї радянської епохи. Існує він і сьогодні. Але у січні 1946 р. відповідно до суспільно-політичних умов місячник змінює назву на «Радянська жінка»,

який став популярнішим в Україні і під такою назвою виходив до листопада 1991 р. Його видавала Українська республіканська рада професійних спілок і Спілка письменників України. Цей часопис був розрахований на більш вимогливих читачів. На сторінках журналу редактори особливу увагу приділяли молодим дівчатам та підліткам. Навіть існувала окрема рубрика «Ровесниця», в якій проводилася посилена агітація щодо здобуття дівчатами середньої освіти: «У жіночій школі» (1946. - №6), «Учбовий рік почався» (1953. - № 100).

Про вищі навчальні заклади у часописі не згадувалося. Великий успіх у читачок мала практична, домашньо-господарська частина цього журналу, де публікувалися корисні поради жінкам з питань виховання дітей, охорони здоров'я, родинного побуту: «Школа і батьки» (1946. - № 9), «Про виховання трудових навичок у дітей» (1948. - № 2), «Перший рік у школі (педагогічні поради)» (1953. - № 9), «Як виростити дитину здоровою» (1948. - № 8).

«Незважаючи на пропаганду, якою був переповнений журнал «Радянська жінка», темою якої були демагогічні твердження про фіктивну радянську жінку з інтернаціональним обличчям, - зауважує дослідниця С. Луцька, - час від часу проблискує постать української жінки – дбайливої матері та дружини, яка плекає народні традиції, особливо любов до народної пісні й вишивки, та передає її своїм дітям» [4, с. 132]. Українська жінка в атмосфері русифікації повинна берегти тепло рідного дому і передати його в спадок наступним поколінням.

У процесі дослідження ми з'ясували, що на шпальтах розглянутих видань для жінок створювалася модель жінки-трудівниці, героїні з її неодмінними успіхами у праці, при цьому особисте життя, соціальна незахищеність, сімейні негаразди залишалися в тіні. Це було пов'язано з тим, що людина сприймалася перш за все як істота суспільна.

«Для проведення ефективної агітації серед українського жіноцтва комуністичних ідей, - зауважує Н.Олійник, - створювалися часописи для жінок, які видавалися українською мовою і були позбавлені національних ознак. Але навіть ці часописи були, зазвичай, недовготривалими, окрім «Радянської жінки». З часом майже всі часописи для жінок централізувалися в універсальні видання для жінок усіх республік СРСР, як-от ««Работница» чи «Крестьянка» [5, с. 20]. Проаналізувавши назви видань, можна зробити висновок, що соціальна роль жінки в радянському суспільстві була звужена. Цього часу основним вважалися професійні функції жінки, і тому саме трудове життя жінок було в центрі уваги засобів масової інформації: жінка з кайлом і лопатою, жінка у верстаті, у класі, в кабінеті поліклініки тощо. «Головним, визначним моментом фактичної рівноправності жінки в суспільстві є її участь у суспільній праці. Праця – це основа емансипації жінки, її економічної незалежності. Праця сприяє розвитку особистості жінки, підвищує її роль в житті суспільства та сім'ї, дає їй моральне задоволення», - зауважує дослідниця С. Поленіна [7, с. 204].

Зовнішньо влада намагалася створити враження «усіх можливостей», «доступності до всіх благ цивілізації», якому підпорядковувалися й ті нечисленні видання для жінок, що виходили у Радянському Союзі. Часописи висвітлювали різноманітні проблеми культурно-просвітницької роботи. Вони писали про ліквідацію неграмотності, про відкриття шкіл, бібліотек, читалень, про передових представниць інтелігенції: «Заочні курси для матерів» («Радянська жінка». – 1953. - № 1), «До 8 березня ліквідуємо свою неписьменність» («Колгоспниця України». – 1935. - № 4), «Домашні бібліотеки» («Селянка України». – 1925. - № 5) тощо. «Кожній робітниці й селянці широко відчинено двері шкіл, курсів, вона має повну змогу нарівні зо всіма йти шляхом світла до науки, - наголошує редакція журналу «Робітниця». – Жінки вступають в спілки, працюють в

кооперативах, дбають за освіту, бо в освіті та знанні сила робітництва й селянства» [1, с. 5]. Постійною темою статей, кореспонденцій були повідомлення про найбільш активних робітниць і селянок, про їх заслуги перед державою: «Доярка Олександра Санітка» («Колгоспниця України». – 1935. - № 1) тощо. Нехай радянська преса не завжди справедливо «підносила» інших жінок, «робила» з них героїнь, але найчастіше журнали для жінок публікували матеріали про дійсно героїчних жінок – учасниць льодового переходу, першу в світі жінку-космонавта, жінку-капітана морського судна, керівника підприємства, вченого тощо.

Варто наголосити ще й на тому, що видання для жінок радянського періоду одними з перших заговорили про протиріччя у ставленні суспільства до жінок, про жіночі проблеми, соціальні та політичні права жінок і змогли тим самим довгий час зберігати свій престиж. У публікації «З Всесвітнього Конгресу трудящих жінок, що відбувся в Парижі» зазначено: «Можна сміло сказати, що політика Радянського Союзу супроти жінок означає відродження для східних республік, бо вона усунула ганебне рабство жінок, в якому перебували вони до часу радвлади, усунула закони, що давали право чоловікові купувати собі в особі жінки працюючу тварину» [2, с. 7]. Засобами масової інформації створювалася ілюзія рівноправності жінки та чоловіка: «Ті закони, що утворювали для жінки стан підлеглості, в Радянській Республіці знищено дощенту. І тепер ми маємо підстави казати гордовито і без перебільшень, що нема країни на цілому світі, крім Союзу РСР, де існувала б повна рівність прав для жінок усякого стану, що особливо гостро відчувається в щоденному родинному житті. І в цьому полягало одно з наших найважливіших і невідкладних завдань...» [3, с. 1].

Часописи для жінок радянського періоду виконували ідеологічне замовлення партії, науково обґрунтовуючи постання «нової радянської жінки». Проте якщо фемінізована «нова жінка» являла собою автономну особистість, то «нова радянська жінка» – це безликий елемент суспільного механізму. Рівноправність стала для партії важелем використання жінки, яка мала в інтересах нового суспільства поєднувати материнство з виробничою працею нарівні з чоловіками. Для радянських часописів зазначеного сегмента була характерною не лише одноманітність в ідеологічній спрямованості та змісті, а й уніфікація їх структури, оформлення, періодичності. Хоча були й деякі позитивні аспекти: вона зробила значний внесок у ліквідацію неписьменності серед українських жінок, стала доступнішою для читача.

SUMMARY

This article is considered the history of appearing magazine segment for woman's in communications of mass information of Ukraine. In detail, article are analyzed the basic thematic aspects of publications, the functions of editions.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Від редакції. Що дала революція жінці // Робітниця. – 1924. - Ч. 16. – С. 5.
2. З Всесвітнього Конгресу трудящих жінок, що відбувся в Парижі //Робітниця. – 1934. - Ч. 19. – С. 7.
3. Ленін В. Про жіночу долю // Селянка України. – 1924. – Ч. 3. – С. 1.
4. Луцька С. Жіноча преса в УРСР // Сучасність. – 1974. - № 7/8. – С. 128-132.
5. Олійник Н. Жіноча преса в Україні: минуле та сучасність //І. –2003. –Ч. 27.– С. 15-26.
6. Передирій В.А., Сидоренко Н.М., Старченко Т.В. Жіноча доля на тлі доби: (Літопис жіночого руху у світлі українських видань). – К., 1998. – 120 с.
7. Поленина С. Советская женщина в обществе и семье // Роль женщины в современном обществе. К итогам 10-летия ООН: Сб. статей. – М., 1985. – Ч. 2. – С. 202-205.
8. Сучасна жіноча преса в Україні: Показчик / Упоряд. А.Волобуєва, Н. Сидоренко. – К., 1998. – 75 с.
9. Хайлак І. У нас турбуються про вагітних жінок // Колгоспниця України. – 1935. - № 16. – С. 5.

Надійшла до редакції 2 червня 2006 р.